

En definition av pronazism som står i vägen för den historiska förståelsen

Tre punkter till Sverker Oredsson

Andreas Åkerlund

Sverker Oredsson har med anledning av min artikel om Vilhelm Scharp i boken *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket* (2016) skrivit ett genmäle i *Scandia*. Han kritiserar där tre aspekter av min text:

1. Att jag ansluter mig till Birgitta Odéns uppfattning att den bild Sverker Oredsson ger av Sture Bolins förhållande till den tyska nazismen är en faktoid, det vill säga en försanthållen felaktighet.
2. Att jag inte tagit hänsyn till de debatter som Oredsson fört med Odén och Tobias Wetterlöv i *Scandia* och *Historielärarnas förenings årskrift* om Bolin och Sveriges Nationell Förbund.
3. Att mitt referat av Oredssons slutsatser i boken *Lunds universitet under andra världskriget* (1996), är orimligt.

I föreliggande svar kommer jag att bemöta dessa kritikpunkter i den ordning de förekommer ovan.

|

I inledningen av boken *Lunds universitet under andra världskriget* definierar Oredsson nazistsinnad/pronazist som, ”den person och den tidning etc, som önskar att Nazityskland ska vinna världskriget, alltså önskar, inte bara tror så. Vidare gäller begreppet också de viktigaste delarna av det nazistiska tankegodset, framför allt dess rasidéer med antisemitismen.”¹

Pronazist blir här ett väldigt vitt begrepp. Ska vi ta Oredssons definition strikt räcker det egentligen med att vara antisemit för att också vara pronazist. Det står ju ”[v]idare gäller begreppet också”, vilket leder till slutsatsen att det räcker med att ett av kriterierna – antingen ”för en tysk seger”, eller rasist/antisemit – är uppfyllda för att en historisk person ska kunna klassificeras som pronazist. Man noterar också att Oredsson ingenstans i boken definierar vilka de övriga viktiga delarna av det nazistiska tankegodset är.

I min artikel om Vilhelm Scharp diskuterar jag just problemet med denna typ av svepande, väldigt öppna definitioner, och deras användbarhet för att analysera enskilda personers förhållande till Nazityskland.

I skriften *Sture Bolin. Historiker under andra världskriget* (2011) diskuterar Birgitta Odén kritiskt de belägg Oredsson anför för Sture Bolins politiska inställning.³ Hon presenterar två övertygande argument mot Oredssons bild av Sture Bolin, vilka sammantaget gör att jag ansluter mig till hennes slutsats att Bolins pronazism är en faktoid:

- A Som Odén påpekar presenterar Oredsson tre olika artiklar som belägg för Bolins politiska inställning under 1920-talet. En av dem är dock inte skriven av honom, utan av en Bo Hasselroth, och det är endast i denna artikel som man hittar tydliga antisemitiska ord och uttryck.³ Det är i Hasselroths artikel ”Sverige och Ruhr” som åsikten att den tyska socialdemokratins och det internationella ”semitkapitalet” var den tyska nationalismens främsta fiender framförs.⁴ Dessa ord tillskriver Oredsson felaktigt Bolin.⁵ Därefter återkommer Oredsson till Bolins förmenta rasism utifrån denna felaktighet. Ett exempel: ”Hans [Gottfrid Carlssons] kollega Sture Bolin hade under 1920-talet och en stor del av 1930-talet varit en aktiv antidemokrat, rasist och bl a ideolog för Sveriges nationella ungdomsförbund. Till hans utrikespolitiska dogmer hörde, att Versaillesfreden måste reformeras.”⁶ På detta ställe har påståendet ingen källhänvisning. Som jag påpekade ovan kommer dock de antisemitiska uttryck som Oredsson tillskriver Bolin från Hasselroth. Belägg för Bolins rasism saknas alltså.
- B Oredsson hävdar även att Bolin såg gillande på Nazitysklands upprustning, Österrikes *Anschluss* och Sudetockupationen. Denna argumentation förtjänar att refereras i sin helhet, då den innehåller ett logiskt felslut: ”Det har tidigare nämnts i denna framställning, att i Sture Bolins utrikespolitiska tänkande var en hörnsten att Versaillesfreden var orättvis och måste revideras. Det innebär, att Bolin accepterade och såg med gillande på Tysklands upprustning, Österrikes Anschluss och Tysklands tagande av Sudettjeckoslovakien.”⁷

Att Bolin höll Versaillesfreden för orättvis är riktigt, men följer verkligen därav logiskt att han var positivt inställd till Nazitysklands upprustning och expansion? Det är väl fullt möjligt att han kan ha varit kritisk till både Versaillesfreden och nazismen? Gäller Oredssons formulering alla historiska aktörer som var kritiskt inställda till Versaillesfreden – det ser ju ut som om det skulle handla om en

lagbundenhet, att av det ena följer alltid det andra – eller enbart Bolin? Det är hur som helst ett påstående som bör beläggas, vilket Oredsson inte gör. Hans enda referens är Bolins mer populärvetenskapliga bok *Det ensidiga våldet*, en detaljerad, nästan refererande skildring av den europeiska storpolitiken 1938–39. Boken är även skriven under 1940-talet och utgiven 1944, alltså under en tid då Bolin enligt Oredsson själv inte längre sympatiserade med Nazityskland.

Jag är utifrån vad som presenterats ovan enig med Odén i att Oredssons slutsats, som i sig skulle vara ett belägg för en positiv inställning till Hitlers Tyskland och som kvalificerar Bolin som pronazist, enligt Oredssons egen, väldigt vida, definition, inte går att dra utifrån de källor som anförs.

2

Att Bolin var konservativ, positivt inställd till det tyska kejsardömet och kritisk till Weimarrepubliken framhåller Oredsson på ett flertal ställen i *Lunds universitet under andra världskriget*, samt exempelvis i sitt bemötande av Tobias Wetterlövs artikel om Bolin i *Scandia*.⁸ Detta är oomstritt och naturligtvis hade jag kunnat referera även till denna diskussion, men den springande punkten är om politisk konservatism, sympatier för kejsardömet och kritik av Weimarrepubliken nödvändigtvis ledde till pronazism. Det hoppas jag inte att Oredsson menar, även om hans argumentation kring Sture Bolin som återges ovan mycket väl kan tolkas så. I min artikel om Vilhelm Scharp har jag dock valt att kritisera Bozena Werbart, som likställer nationalism med rasism, rasbiologi och nationalsocialism och gör detta till ett centralt argument i sina artiklar.

För att sammanfatta punkt 1 och 2, så handlar min huvudsakliga kritik mot Oredssons behandling av Bolin mindre om den historiska empirin och mer om den teoretiska och terminologiska ramen. I Oredssons bok är termen pronazist så brett definierad att personer som exempelvis delade endast en ideologisk ståndpunkt med NSDAP kan betecknas som pronazister. I fallet Sture Bolin är även beläggen för att han skulle ha varit positivt inställd till Österrikes *Anschluss* eller Sudetockupationen i tunnaste laget. Min poäng är att en väldigt öppen definition av den typ Oredsson använder sig av gör det svårt att framhäva och förstå de olika politiska och kulturella positioner som kunde resultera i ett ställningstagande för Tyskland, om än inte för nazismen. Det är precis den frågeställningen jag diskuterar i *De intellektuellas förräderi?* med Vilhelm Scharp som exempel. Jag är inte, som Oredsson insinuerar, angelägen om att ”ingen skugga över huvud taget ska drabba Bolin i fråga om inställning till demokratin”.

Om mitt referat av Oredssons slutsatser i *Lunds universitet under andra världskriget* är orimligt, så är hans eget referat av min text än mer orimligt. I det stycke han hänvisar till diskuterar jag de olika förklaringsmodeller Oredsson presenterar för pro- respektive antinazism bland lundaakademiker och ser där en tydlig diskrepans. Stycket kan citeras i sin helhet:

Oredssons förklaringsförsök i slutet av boken till vem som blev pro- respektive antinazist kan i bästa fall betecknas som spridda betraktelser. Nära relationer med främst det officiella Tyskland eller "biologiskt släktskap" med tyskar, fruktan för kommunism, den handlingskraft NSDAP utstrålade, opportunist, rasbiologi och en hjälteorienterad historiebild nämns som huvudsakliga grunder för pronazism. Liknande mer generella förklaringar söker man förgäves för antinazisterna. Dessa var enligt Oredsson främst orädda sanningssägare och intelligensaristokrater som var "förmögna att se världen utan ett ideologiskt filter, som kan göra svart till vitt". Ett nazistiskt kollektiv av ideologiskt förblindade skurkar mot orädda individuella hjältar med andra ord.⁹

Jag erkänner att sista meningen, den Oredsson valt att rycka ur sitt sammanhang, är provokativt formulerad, men inte desto mindre sann. För pronazismen ser Oredsson strukturella och kollektiva förklaringar, ja till och med en biologisk förklaring, medan den typen av resonemang helt lyser med sin frånvaro bland antinazisterna. Det är naturligtvis Oredssons slutsats att antinazisterna helt saknade ideologiskt filter och nästan som små halvgudar kunde se världen som den var, som föranleder mig till slutsatsen att deras motståndare måste ha varit ideologiskt förblindade.

Det står Oredsson fritt att analysera och förklara akademisk pro- respektive antinazism på detta sätt. Jag finner dock varken hans utgångspunkter, definitioner eller slutsatser särskilt övertygande.

Noter

- 1 Sverker Oredsson, *Lunds universitet under andra världskriget. Motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lund 1996, s. 9.
- 2 Birgitta Odén, *Sture Bolin. Historiker under andra världskriget*, Stockholm 2011, s. 22–24.
- 3 Odén 2011, s. 22.
- 4 Bo Hasselroth, "Sverige och Ruhr", *Nationell samling. Tidskrift för Skånes nationella ungdomsförbund*, nr 2, mars 1923, s. 13–14.
- 5 Oredsson 1996, s. 16.
- 6 Oredsson 1996, s. 131–132.
- 7 Oredsson 1996, s. 193.
- 8 Sverker Oredsson, "Några synpunkter på Sture Bolin och Sveriges Nationella Förbund", *Scandia* 2011:2.
- 9 Andreas Åkerlund, "Vilhelm Scharp – tyskvän, nationalist och antinazist?", i *De intellektuella förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket*, Maria Björkman, Patrik Lundell & Sven Widmalm (red.), Lund 2016, s. 36.